

PÉTER I. ZOLTÁN

Városfejlesztési tervek Nagyváradon a 19. század második felében

A véletlen folytán akadtam rá a világhálón az 1859-ben kiadott Halácsy-féle Nagyvárad-térkép egyik változatára. Mai szemmel az érdekessége az, hogy a megjelenésekor ismert városi szövethez képest új, piros színnel besatírozott utcák voltak belerajzolva. Magát a Halácsy-féle térképet kiinduló állapotnak kell tekintenünk, a berajzolt utcák az elérni kívánt célállapotot szimbolizálják. Vagyis e térkép segítségével egy 19. századi operatív városfejlesztési célrendszer megjelenítésének lehetünk tanúi. A kérdés csupán az, hogy melyik esztendőben lehetett ez a kiinduló állapot. (Lásd a teljes térképet, színesben, lapszámunk végén.)

Az kevésbé valószínű, hogy már 1859-ben egy ilyen átfogó városfejlesztési stratégia foglalkoztatta volna a város vezetését. Abban ellenben bizonyosak lehetünk, hogy ez a Berger-féle térkép megjelenése, azaz 1890 előtt történhetett, hiszen nem ez utóbbit használták, amelyik már jobban igazolta volna a városi szövet kiinduló állapotát.

A térképet tanulmányozva arra következtethetünk, hogy a tervezett új utcákat egy hosszabb időszak alatt hozták létre, de nagyon sok olyan is akad közöttük, amely napjainkig sem készült el.

A továbbiakban néhány jellemző részletet emelünk ki a tervezett új utcákkal és terekkel kiegészített Halácsy-féle térképből.

1. részlet

Az első térképrészlet Olaszinak a Sebes-Körös melletti azon részét ábrázolja, ahol később kialakították a Bémer teret. A Halácsy-féle térképen pirossal satírozták be azt a részt, ahová a tér ma is látható változatát óhajtották létrehozni. Ezt ellenben csak úgy tudták megvalósítani, ha lebontják a

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

csaknem egy évszázada ott éktelenkedő Gireth-házat, amely egy tágas udvart ölelt körül. A 19. század második felére ez a roszkatag ingatlan nagyon zavarta a helybelieket. Az 1881-ben megalakult Nagyvárad Szépítési Egylet is e ház lebontását tűzte ki egyik fő céljául. Anyagi okokból majd csak 1887-ben dönthetett a város vezetősége e ház kisajátításáról és lebontásáról. A bontásra 1888 márciusában került sor. Ez után nyerte el mai formáját a Bémer tér.

A 19. század derekán az Áldás (későbbi Rimanóczy, mai Iosif Vulcan) utca még nem torkollt a Part utcába (későbbi Ezredévi Emléktér, mai Libertáti tér). Hogy ezt megvalósítsák, a Halácsy-térkép szerint le kellett bontaniuk egy itt álló házat. Nem



tudjuk, hogy ez pontosan mikor történt, az ellenben bizonyos, hogy 1890-re már szabad út vezetett a Körös-part irányába, amint az a Berger-féle térképen jól látható.

Berajzolták Olasziban a hídon túli részben a Körös-parti sétány helyét is, de ez majd csak jóval később, a 20. század első évtizedére valósulhatott meg.

Tervezték a Posta sikátor (mai Teatrului utca) egyenes irányú meghosszabbítását is, hogy a Szent János (mai Ady Endre) utcába torkolljon, de talán a sok kisajátítás és ház-bontás miatt, ez máig sem valósult meg. Tervezték még egy utcát a Posta sikátor elágazásánál (a mai Coșbuc és Postăvarului utca elejénél), amelyik kapcsolatot teremtett volna az Apáca (későbbi Szilágyi Dezső, mai Moscovei) utcával. Ebből sem lett semmi. Helyette a múlt század elején meghosszabbították a Borz utcát a Posta sikátorig (napjainkban Barițiu utcát egészen a Postăvarului utcáig).

1. részlet

2. részlet

Szerették volna összekötni a Kőfara-gó (mai N. Jiga) utcát az Új sor (Schlauch tér, mai Petőfi park déli része) elejével, de ebből máig sem lett semmi, akárcsak a Barátok (mai Dunării) utcát érintő és az Apolló (mai Eminescu) utcába torkolló széles utcából sem. Nem készült el az a széles utca sem, amelyik a Fő utcából vezetett volna nyugat irányában a Páris pataktól délre. Ez utóbbi patakot az 1910-es években számolták fel, s megnyitották a nyomvonalában a mai Brașovului utcát, de ez jóval rövidebb lett, mint amelyik utca a 19. század végi tervezetben szerepelt.

81

80

3. részlet

Igen érdekesen alakult volna az Igazságügyi palota mögötti térség, ha a csatolt térképrészleten látható javaslatok megvalósultak volna. Ismeretes, hogy az 1920-as években parcellázták fel az itteni nagyobb telkeket és hozták létre a Schubert utcát, majd arra merőlegesen két új utcát vágtak a Fő utca irányába. Az egyik a Dima utca, amelyik szerepel a Halácsy-féle térképen is, összeköttetést létesítve a Fő utca és a Korona (mai Enescu) utca között. Ekkor még a Schubert utcát nem tervezték, de helyette egy olyan utcát rajzoltak be a József (mai Tribunalului) utca meghosszabbításában, amelyik a mai Dima utcába torkollott volna. Ez az utca a bábaképző intézettől (a későbbi, de mára lebontott járványkórháztól) nyugatra haladt volna el.



2. részlet

Tervezték egy új utcát a Korona utca közepétől kelet irányába is, ez az Országutat (későbbi Sztaroveszky, mai Magheru utca) keresztezte volna. Ennek az utcának a végpontja nagyjából a mai strand területén lett volna. Az elképzelés szerint felparcellázták volna a Bunyitay ligetet, összesen négy utcát vágtak volna nyugat-keleti irányban. A legészakibb a Nagy Kút (mai Delavrancea) utca meghosszabbítása lett volna. Az előbbi négy utcát a Lakatos (mai Berthelot) utcától keletre négy észak-déli irányú utca kötötte volna



össze. Az utcák közötti részt felparcellázták volna családi házak számára kialakított telkeknek. Ez az elképzelés sem valósult meg, szerencsére megmaradt a Bunyitay liget napjainkig.

4. részlet

Térjünk át a Körös túloldalára. Sokáig tervezték – e térképrészleten is jól látható – a Közép (későbbi Pável) utca meghosszabbítását egészen a Teleki utcáig. Megkönnyítette volna e terv megvalósítását az, hogy a tervezett útszakaszon ekkor még jobbára beépítetlen beltelkek voltak. Annak, hogy végül mégis eltekintettek ettől a közúti forgalom számára igen előnyös elképzeléstől, az Őr (mai Kálvin) utcai Rhédey-palota lehetett az oka. Ez a barokk korból megmaradt ingatlan éppen a tervezett út vonalába esett.

De nem készült el az az utca sem, amely az Alsó Pece (mai Iuliu Maniu) utcát kötötte volna össze a Pece medre melletti úttal. Ez utóbbi út a mai Bălcescu park északi részén talál

3. részlet

ható. A városnak ezen a részén máig maradtak a girbegörbe utcák. Megvalósult ellenben már 1890-re a Kert (mai Avram Iancu) utca meghosszabbítása egészen a Vámház (mai Sucevei) utcáig.

A Nagyvásár (mai December 1.) tértől délnyugatra a 19. század utolsó harmadától jobbra gyártelepek voltak. A város ezen része is az urbanizációs szakemberek látókörébe került. A Zárda (mai Mihai Viteazul) és a Liliom utcát is meghosszabbították volna még a Vámház utcán túl is, de ebből csak az utóbbi valósult meg. Elkészült ellenben már 1900-ig a Vámház utca nyugati irányú meghosszabbítása egészen a Rhédey kertig, bár nem a tervezőasztalon meghúzott egyenes vonal mentén.



4. részlet

5. részlet



5. részlet

1890-re meghosszabbították a Sztaroveszky utcai hídtól dél felé vezető utcát egészen a Ghillányi (mai Dimitrie Cantemir) utca elejéig. És bár a vár előtti házsort mára lebontották, a város ezen részének ez maradt az egyik legfontosabb gócpontja, amelyen a villamosok is közlekednek.

Terveztek még egy, a Ghillányi úttal párhuzamos utcát is, amely a sertésvásárteret szelte volna ketté egészen egy észak–déli irányú úgszintén tervezett utcáig, de ezek nem valósultak meg. Vélhetően azért nem, mert 1906-ban a sertésvásártér helyébe a villamosremíz került. Ekkor rajzolták meg a mai Costa-Foru utca nyomvonalát is, de az még az 1890-ben kiadott Berger-féle térképen nem szerepelt.

6. részlet

Már az 1859-ben kiadott Halácsy-féle térképen is szerepelt az a Körössel párhuzamos, a városból Kolozsvár felé kivezető út, amely mára már természetes a váradiak számára, de az 1890-

6. részlet

es Berger-féle térképen még nem látható. Majd csak a 20. század elején építették meg. Az ettől az úttól délre, a Kolozsvári utcáig berajzolt, szabályos, egymásra merőleges utcahálózathoz viszont nem lett semmi. Majd csak az 1980-as években létesítették ezen a környéken a Dragoş Vodă tömbháznegyedet, de ennek már semmi köze sincs ahhoz, amit valamikor az 1800-as évek második felében a város urbanizációs szakemberei elképzelték.

Ezzel nagyjából össze is foglaltuk a 19. század második felének városfejlesztési elképzeléseit a Halácsy-féle térképre felrajzolt új utcák alapján. Nyugodtan megállapíthatjuk: ha ezek az elképzelések nem csak részben, hanem egészben megvalósultak volna mára, városunk közötti forgalma sokkal gondtalanabb lenne.